

A szepességi cipszerség önrendelkezési kísérlete

Az 1918–1921-es kérészállami kísérletek jobbára a történelmi Magyar Királyság peremvidékein alakultak ki. Ezen államalakulatok létrejöttéhez a központi hatalom gyengesége mellett nagy részben a helyi elitek kezdeményezőkézségére volt szükség. A Szepesi (Zipser) Köztársaság arra példa, hogy néhány, helyben jól beágyazott értelmiségi vagy közéleti személy saját érdekeitől vagy idealista meggyőződésétől, illetve a wilsonizmus gondolatától vezetve kísérelte meg áthidalni a régiójára nehezedő nemzetállami logikát. Jelen tanulmány a Késmárkon létrejött Szepesi Köztársaság gondolatának megszületését kívánja röviden összefoglalni. Elsőként arra keresem a választ, hogy milyen kihívásokkal néztek szembe a szepességi városok 1918 őszén, s miként reagáltak a Csehszlovák Köztársaság létrejöttére – azaz a Felvidékre irányuló cseh–szlovák igényre. Ezt követően foglalkozom a szepességi kérészállam tervével.

A Szepesség etnikai viszonyai

Szepes vármegye az északkeleti Felvidék egyik hagyományosan többnemzetiségű és többkultúrájú vidéke volt. Az összefüggő Poprád-völgyi szász településterület délnyugaton Poprád városától egészen Podolinig húzódott. A lakosság etnikai összetétele azonban nem volt állandó, és az egyes korszakokban akár komolyabb változásokra is sor kerülhetett. Így volt ez a 19. század második felében és a századforduló környékén is. Szepes vármegyében (neve németül: Zips) a cipszerek, azaz a szepességi szászok aránya az 1880-as népszámlálás alapján még 27,8% volt a vármegye népességén belül, ami 48 169 főt jelentett, míg a szlovákok aránya elérte az 55,6%-ot (96 274 fő). A városokban (főként Lőcsén, Iglón, Késmárkon) lakó magyaroké pedig a 2,03%-ot (3526 fő).¹ A következő évtizedekben azonban mind az összlakosság, mind a szászok aránya csökkent. Noha ez a trend 1900 után megfordult, Szepes vármegye lakosságszáma pedig lassú növekedésnek indult, a szászok arányában ez nem jelentkezett. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint a szászok száma négy évtized alatt 23 000 fővel csökkent, a vármegye lakosságán belül pedig

¹ *A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei, megyék és községek szerint részletezve.* Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1882. 269.

mindössze 26,1%-ot tett ki a magyarok és németek együttes aránya – szemben a 60,5%-nyi szlovák anyanyelvűvel. A fennmaradó 13,4%-ot a rutén, a gorál és a „cigány” anyanyelvűek tették ki.²

A szepességi szász térszerkezet erőteljes erózióját az egyes települések adatai is egyértelművé tették. Az 1880-ban 20% feletti szász lakossággal rendelkező településeken átlagosan 14%-kal csökkent a szász népesség, de még ennél is nagyobb arányban fogyott a városok szászága. 1910-re a vármegye kilenc rendezett tanácsú városából kettőben – Szepesolaszi (német 440, magyar 340 és szlovák 1613 fő) és Szepesváralja (német 713, magyar 566 és szlovák 1832 fő) – abszolút szlovák többség volt; kettő – Késmárk, a szepességi németek központja (német 3242, magyar 1314 és szlovák 1606 fő) és Gölnicbánya (német 2095, magyar 606 és szlovák 1098 fő) – abszolút német többséggel rendelkezett; ötben – Iglón (német 1786, magyar 3494 és szlovák 5103 fő), Leibicen (német 1135, magyar 213 és szlovák 1311 fő), Lőcsén (német 1377, magyar 2410 és szlovák 3094 fő), Poprádon (német 818, magyar 689 és szlovák 758 fő)³ és Szepesbélán (német 1247, magyar 355 és szlovák 1258 fő) – a magyar és a német elem együttesen alkotott abszolút többséget.⁴

Szepes vármegye hivatalnoki és értelmiségi rétegét a 19–20. század fordulóján csaknem teljes egészében „magyar érzelműként” (vagy szlovák szemmel „magyarónként”) tartották számon, beleértve a szász, szlovák és rutén származásúakat is.

A Szepesség 1918 őszén – a lojális elit

1918 őszének gyorsan változó viszonyai közepette a Magyar Királyság területén az elsők közt a szepesi cipszerek, ezen belül is Késmárk város polgársága hozta nyilvánosságra ragaszkodását Magyarországhoz. Késmárk város tanácsa 1918. október 23-án – tehát egy héttel a Szlovák Nemzeti Tanács október 30-i turócszentmártoni megalakulása és az aznapi ülésen elfogadott szlovák nemzeti memorandum előtt – rendkívüli közgyűlést tartott. Wrchovszky Ottó polgármester bejelentette, hogy a

„mindig és mindenütt árulóként ellenünk dolgozó csehek megsemmisítésünket akarják s a magyar szent korona országai testéből a népek önrendelkezési jogának elve alapján ezen elvek elferdítésével nagy területeket akarnak elszakítani s azt Csehországhoz vagy mint mondják a megalakítani tervezett úgynevezett csehszlovák államhoz csatolni [...], holott erre senki részéről meghatalmazásuk nincsen.”⁵

² *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Budapest, Athenaeum, 1912. XLII. kötet. 246–254.; I. és LXIV. kötet 8. 1.

³ *A magyar szent korona...* (1912): i. m. 246–254.; I. és LXIV. kötet 8. 1.

⁴ Zentai László (szerk.): *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914.* Pécs, Talma, 2001. 76.

⁵ Státny archív v Poprade, fond Magistrát mesta Kežmarok 1269–1922. (Késmárk város képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1918–1919.) Karton 9. Kniha 65. Wrchovszky tevékenységéről részletesen

A város képviselő-testülete határozatilag tiltakozott a csehszlovák törekvésekkel szemben, s a tanácsstagok kijelentették, hogy minden erejükkel küzdeni fognak e tervek ellen:

„Mi nem akarunk a Magyar Szent korona országainak kötelékéből elszakadni, sem azon belül külön alakulások részévé lenni [sic!], [...] tiltakozunk [az ellen, hogy] a csehszlovák államtanács a szépeességi magyar, német és tót lakosságának, tehát a mi nevünkben is beszéljen.”

A késmárki képviselő-testület Mattyasovszky Elemér vármegyei főügyész javaslatára hasonló tartalmú határozat elfogadására szólította fel Szepes vármegye többi városát és községét is.⁶

A késmárkiak felhívására október 28-án Poprád rendezett tanácsú városában – Illetksó Lajos esperes plébános kérelmére – a polgármester helyettese, Lőw Alfréd rendkívüli közgyűlést hívott össze. Ott határozat formájában nyilvánították ki tiltakozásukat:

„Tiltakozik a képviselőtestület minden a magyar szent koronán kívül álló tényező törvény- és jogellenes törekvése és beavatkozása ellen, amellyel a magyar szent korona testéből bármely részt elszakítani szándékozik. Tiltakozik különösen a cseh-szlovák államtanács rendelete ellen, amely a nemzetek önrendelkezési jogával ellentétben áll.”⁷

Másnap a lőcsei képviselő-testület ülését Fried Mór polgármester nyitotta meg. Beszédében hangsúlyozta, hogy a mostani „világrengető eszmék” közül a népek önrendelkezése „édes hazánk ércfalait döngeti”, és a Szépeesség népe aggodalommal látja, hogy ez az eszme, amely Magyarország függetlenségét képes visszaállítani a „kapzsi csehek által félremagyarázva, tulajdonképpen nem más, mint [...] annexió”.⁸ A polgármester cáfolta a prágai csehszlovák vezetők állításait azzal, hogy a vármegyében senkit sem üldöztek anyanyelvének használata miatt. Prágát pedig senki sem tekintette „Mekkájának, [nem volt olyan,] aki csak gondolatban is arra tévedt volna, hogy neki Csehországgal akár nyelvi, akár nemzetiségi vonatkozásban összefüggése volna”.⁹ A város lakosságának magyarságára hivatkozva a polgármester bejelentette, hogy a lőcseiek magyarok kívánnak maradni, és nem akarnak elszakadni a magyar hazától.

lásd: Veronika Szeghy-Gayer: Mešťanostovia na rázcestí. Stratégie, rozhodnutia a adaptácie najvyšších predstaviteľov miest na nové politické pomery po roku 1918. In Adam Hudek – Peter Šoltés (szerk.): *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuita a diskontinuita*. Bratislava, Veda, 2019. 334–360.

⁶ Határozat. *Szepesi Lapok*, 1918. október 26. 1–2.

⁷ Határozat. (1918): i. m. 1–2.

⁸ Štátny archív v Prešove (a továbbiakban: ŠA Po.), špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (a továbbiakban: ŠA Lev). fond Spišska Župa (a továbbiakban: SŽ) – podžupan, administratívne písomnosti (a továbbiakban: podžupan) 17454/1918.

⁹ SA Po. SA Lev SŽ 17454/1918.

Iglón november 5-én a vármegyei és városi tisztviselők értekezletet tartottak, amelyet a vármegye alispánja, Neogrády Lajos nyitott meg. Az értekezlet célja az volt, hogy az egész vármegye területén biztosítsák a közrendet, a közbiztonságot és az élmezést. Az alispán tájékoztatta a közönséget, hogy az összes szepesi város állást foglalt a cseh aspirációk ellen, és kérte az erre vonatkozó határozatoknak a vármegyei törvényhatósági bizottsághoz való felterjesztését. Ezenkívül kívánatosnak tartotta a vármegyei Nemzeti Tanács megalakítását is, amelynek tagjai közé a városok és járások nemzeti tanácsainak két-két delegáltját, valamint a száznál több szervezett munkást foglalkoztató vállalatok egy-egy küldöttjét javasolta tagként felvenni. A közbiztonság kapcsán az alispán jelezte, hogy kérte a kormánytól a határrendőrség megerősítését, illetve hatáskörének kiterjesztését a vármegye egész területére. A lengyel területi igények jelentkezése miatt pedig katonaságot kért a vármegye északi határának megvédésére.

Lőcse város Magyar Nemzeti Tanácsának gyűlése felhívást intézett a *Szepesi Hírnök*ben a közrend további fenntartása érdekében:

„[N]em szabad tűrni azt, hogy bármi romboló törekvés a legcsekélyebbet elkövetesse a polgárság nyugalma és békéje ellen. Ezért meg kell szerveznünk a nemzeti védelem ligáját. [...] Fel kell állítani ismét a polgárőrséget! Ebben a munkában részt kell venni mindenkinek, most senki nem vonhatja ki magát [...]”¹⁰

A közbiztonság természetes igényét az is nyomatékosította, hogy a zűrzavart a csehszlovák erők könnyen az idegen megszállás igazolására használhatták. Ez azután számos esetben valóban meg is történt, mégpedig nem csak a Szepességben.¹¹

A Magyar Népköztársaság november 16-i kikiáltását követően, Szepes vármegye rendkívüli közgyűlést tartott, amelyen az alispán, Neogrády Lajos elnökölt. Ujfalussy Brunó főjegyző felolvasta az alispán jelentését a vármegyei Magyar Nemzeti Tanács megalakulásáról, amit a közgyűlés tudomásul vett, és csatlakozott hozzá. A Tanács elnökévé báró Máriássy Tiborc főispánt választották. A gyűlésen elfogadták a vármegye tiltakozó határozatát a csehekkel szemben. A határozat előtt Forberger Béla szólalt föl, aki „utalt arra, hogy Szepességben az egész élet alapját a magyar és zipszer ősök kultúrmunkája teremtette meg”.¹²

A határozat hangsúlyozta, hogy a vármegye kulturális gócpontjait képező városok elutasították, hogy a vármegyét elszakítsák a magyar államtól:

„Örömmel veszi a vármegye közönsége tudomásul a nagy- és kisközségeknek nagyjából totajkú lakosainak saját kezdeményezéséből önként tett hasonló kijelentéseit is [...]. Törvényhatósági bizottság egyúttal kijelenti azt, hogy hazánkban lakó tót testvéreink nemzeti szabad-

¹⁰ Végzetes órákat élünk! *Szepesi Hírnök*, 1918. november 2. 3.

¹¹ Lásd erről: Hatós Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, Jaffa, 2018. 172–186.; Ablonczy Balázs: *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés történetei, 1918–1921*. Budapest, Jaffa, 2020. 97–126.

¹² Szepesvármegye rendkívüli közgyűlése. *Szepesi Hírnök*, 1918. november 20. 3–4.

ságát minden fenntartás nélkül elismeri és azt biztosítani kész. Ezért minden kísérlet, amely vármegyénket az anyaországtól elszakítani akarná csakis jogtalan erőszaknak minősíthető.”¹³

...és a „szeparatista” nép

A Károlyi-kormány Nemzetiségi Minisztériumának iratanyagai között található, 1918. október 29-i keltezésű levélben Neogrády Lajos alispán a szlovák lakosság lojalitásáról tájékoztatta a kormányt. Kiemelte Szepes vármegye és a németiség rendkívül fontos szerepét abban, hogy lehetetlenné tették a keleti és nyugati „szervezett pánszláv tótoknak az egyesülését”, és megállapította, hogy a szlovák lakosság mindig „magyar érzelmű” volt. Még a turócszentmártoni gyűlés előtt úgy vélte, hogy „tótjaink nagyrésze tiltakozni fog a vármegyének a tervezett cseh államba való beolvasztása ellen”. Szerinte a szlovákság sérelmei közvetlenül a világháború alatti helyzetre, az élelmezéssel kapcsolatos túlzott hatósági szigorra vezethetők vissza. Az alispán szerint kerülni kellett volna mindent, ami

„tót lakosságunknak a magyar államhoz való ragaszkodását gyengíthetné [...], így Szepes vármegyében is a közélelmezéssel kapcsolatos hatósági rendelkezések a legnagyobb kíméllettel hajtassanak végre és hogy a földhöz ragadt szegény népet a magyar kormány segítő intézkedései előnyeibe részesíttessék.”¹⁴

A Jászi Oszkár-féle nemzetiségi minisztériumban a jelentésre november 11-én a következő megjegyzést írták: „Jelenlegi viszonyok között intézkedést nem igényel.”

A szépeességi szlovákság magatartását Hefty Gyula Andor (1888–1957), a későbbi kereskedelmi iskola tanára és a *Karpathen-Post* szerkesztője elemezte, aki azt is megvizsgálta, miként lehetett volna befolyásolni a felvidéki nemzetiségi mozgalmakat. Ahogy fentebb már jeleztem, Késmárk városa volt az első, amely tiltakozott „a csehek” aspirációi ellen. Hefty büszkén jegyezte meg, hogy „az én kezdeményezésemre a megye társadalmában tiltakozó mozgalom indult meg”.¹⁵ Magabiztosan állította, hogy a megyében az egyedüli tényleg fontos társadalmi réteg, amely politikailag is érdekelt a kérdésben, az „intelligencia”, amelynek tagjai kivétel nélkül németek és magyarok. „A föld túlnyomó része a mi kezünkben van, minden értelmi foglalkozást mi üzünk. A tótok itt bevándoroltak csupán az utolsó század folyamán [...]; tótok cselédek és napszámosok, kisebb részben földművelők, s kevesen iparosok.”¹⁶

¹³ Szepesvármegye rendkívüli... (1918): i. m. 3–4.

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Miniszterelnökségi Levéltár, Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárcanélküli miniszter iratai 1918–1919 (a továbbiakban: MNL OL ME K 40 VII.) 143/1918.

¹⁵ MNL OL ME K 40 VII 143/1918.

¹⁶ MNL OL ME K 40 VII 104/1918.

Hefty, hangot adva a gyorsan magyarosodó cipszer értelmiség felfogásának, a szepesi német és magyar sorsközösséget hangsúlyozta, és igyekezett teljes egészében kizárni a régió szlovákságát a megye jövőjét meghatározó tényezők közül. Szerinte a helyi szász és magyar értelmiség nem kívánta eltérni, hogy az írni és olvasni nem tudó szlovák nép döntsön arról, melyik államhoz kíván csatlakozni. „Mert, hogy tót parasztjaink és cselédjeink kedvéért [...] mi valamennyien tótok legyünk, azt senki sem kívánja [...]”¹⁷ Hefty ezenkívül arra is felhívta a figyelmet, hogy a vidéket a csehek agitátorai járták, arra izgatva a szlovákságot, hogy erőszakkal vegye át a hatalmat.

A *Szepesi Lapok* november 28-i számának vezércikkében Hefty megszólította a Szepesség szlováku tudó értelmiségét. Fontos azonban megjegyezni, hogy továbbra sem a szlováksággal kívánt párbeszédet kezdeményezni, hanem azokat a személyeket próbálta beazonosítani, akik propaganda- és agitációs feladatokat láthattak volna el a szlovák nép körében. Úgy vélte, sok szlovák község még tétovázik azzal kapcsolatban, hogy kimondják-e Magyarországhoz való ragaszkodásukat. Ennek oka szerinte az, hogy nem tudják, mit tegyenek, és tanácstalanul várnak:

„Sokak panaszát hallottam: Mi azt sem tudjuk, mi történik. [...] Miért nem jönnek ki az urak mihozzánk, hogy tájékoztassanak? [...] [M]ég tőlünk függ megmaradnak-e Magyarország számára. [...] Menjenek el a nép közé és mondják meg nekik, hogy Magyarországon október 31-ike óta más világ van. Megszűnt az urak uralma [...]. Mondják meg nekik, hogy a kormány őszintén egyenlő elbánásban akarja részesíteni nyelv tekintetében is hazánk minden ajkú polgárát egyaránt.”¹⁸

Hefty azzal érvelt, hogy a szlovákság megnyerésének legjobb módja, ha a magyarság szóba áll szlovák szomszédjával, vagy ír szlovák ismerősének annak érdekében, hogy felvilágosítsa a történeésekről, és megnyerje a Szepesség ügyének, vagyis a vármegye a békekonferencia után is Magyarországhoz tartozzon.

A budapesti Astoria Szállóban Milan Hodža – a csehszlovák kormány rendkívüli meghatalmazottja – és Bartha Albert magyar hadügyminiszter által kijelölt átmeneti demarkációs vonal¹⁹ komoly ellenérzést váltott ki az északkeleti vármegyék német és magyar vezetői között, de néhol még a szlovákok körében is.²⁰ Tiltakozásaikban az fogalmazódott meg, hogy a magyar állam – és személyesen Jászi miniszter – elárulta őket, a magyar népkormány pedig akaratauk ellenére átadja őket

¹⁷ MNL OL ME K 40 VII 104/1918.

¹⁸ A Szepesség tótul tudó intelligenciájához. *Szepesi Lapok*, 1918. november 28. 1.

¹⁹ A tárgyalásokat magyar részről még Jászi Oszkár miniszter kezdte október 27-én. Szarka László: *A multietnikus nemzetállam – Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában. 1918–1992*. Pozsony, Kalligram, 2016. 73–80.

²⁰ „Szepes vármegye tótságának nevében tiltakozunk az ellen, hogy bennünket a turócszentmártoni cseh-szlovák irányú rada imperiuma alá helyezzenek és így közvetve a cseheknek eladjanak bennünket.” MNL OL ME K 40 VII. 685/1918.

a csehszlovákoknak, hiszen senki sem kérdezte meg véleményüket, s ezzel semmibe vették önrendelkezésüket.

1. ábra: Gróf Csáky Vidor szepesgörgői kastélya (1906)

Forrás: Fortepan / Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége

„Selbständige Zipser Republik”

Az önálló cipszer köztársaság gondolatát Kéler Tibor késmárki országgyűlési képviselő vetette fel elsőként a *Karpathen-Post* 1918. november 14-i lapszámának *Republik Scepusia* című cikkében, amely két nappal később a *Szepesi Lapok*ban is megjelent. Kéler itt kifejtette, hogy a Szepesség önrendelkezésének megvan a közjogi és történelmi alapja,²¹ kis területe pedig nem lehet akadálya az önálló állama-
lapításnak, hiszen léteznek olyan független törpeállamok, mint Monaco, Andorra vagy San Marino.²² A szerző a Szepesség gazdasági felvirágzásának lehetőségét elsősorban az idegenforgalomban látta, amely hosszú távon az ipar, a kereskedelem, a bányászat és a mezőgazdaság modernizálását is magával hozná. Úgy vélte, hogy a Szepesi Köztársaság lehetne „a Kárpátok Svájcja”, ahova tömeges német visszavándorlás indulna meg.

²¹ Dr. Tibor Kéler: Republik Scepusia. *Karpathen-Post*, 1918. november 14. 1–2.

²² Scepusi köztársaság. *Szepesi Lapok*, 1918. november 16. Vö.: Zipser Republik oder deutsches Verwaltungsgebiet? *Karpathen-Post*, 1918. november 28. 1.

A *Karpathen-Post* november 28-án még egy cikket közölt, amelyben a szerző – maga a főszerkesztő, a már idézett Hefty Gyula – a köztársasági gondolat mellett a német közigazgatási régió elképzelését is felvetette. Hefty úgy gondolta, hogy lenne történelmi alapja egy önálló köztársaságnak, sajátos nemzetközi jogi státusszal, amelyre Montenegrot említi mintaként. Kitér továbbá az önállóság gazdasági előnyére is, bár elismeri, hogy az újabb trendek inkább a nagyobb gazdasági területek felé mutatnak.²³ Hefty is Svájccal példálózik cikkében, ami 1918 őszén már jobban rímelhett a Jászi Oszkár és munkatársai által elképzelt „Keleti Svájc”-gondolatra, mint Jászi korábbi, a kisállamisággal kapcsolatos, inkább elutasító álláspontjára.²⁴ A fő probléma 1918 végén az volt, hogy miképp lehet védekezni a csehszlovák törekvésekkel szemben. Hefty úgy gondolta, ennek egyetlen módja, ha a szepesiek önállóan képviseltetik magukat a békekonferencián. Ugyanakkor azt is mérlegelte, hogy a Renner-féle kulturális autonómia elképzelése alapján,²⁵ a német jellegű közigazgatás kialakításával szintén biztosítani lehetne a cipszerség jövőjét.²⁶

Jászi Oszkár és Milan Hodža, illetve a Szlovák Nemzeti Tanács küldöttsége közt eredménytelenül lezajlott budapesti tárgyalásokat követően felgyorsult az önálló köztársaság kikiáltásának folyamata. December 3-án a Felsőmagyarországi Német Nemzeti Néptanács (a továbbiakban: FMNN) táviratban közölte Jászival, hogy ha a magyar állam nem képes megvédeni a régiót a csehszlovák törekvésekkel szemben, lépéseket tesznek egy független Szepesi Köztársaság kikiáltására.²⁷ A szepesi Magyar Nemzeti Tanács és az FMNN képviselői előkészületeket tettek, amelyek ellen azonban a helyi szlovák nemzeti tanácsok tiltakoztak. 1918. december 4-én Hefty Andor Budapestre utazott, hogy személyesen tájékoztassa Jászit a szepesi németiség tervéről, majd táviratot küldött Késmárcra, amelyben arra utasította a helyi tisztviselőket, hogy a köztársaság kinyilatkoztatása után válasszák meg az új állam vezetését, és szólítsák fel a megye városait és községeit a köztársasághoz való csatlakozásra. Egy másik táviratában Hefty közölte, hogy Jászi miniszter végül is egyetértett a Szepesi Köztársaság kikiáltásával,²⁸ és azt

²³ A világháború alatt jelent meg például Jászi Oszkár „*A kis államok problémája*” című írása (A kis államok problémája. In Jászi Oszkár: *Múlt és jövő határán*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 1918), amelyben a későbbi miniszter szkeptikusan fogalmaz a kis nemzetek önálló államalakításának – a régió leendő nemzetállamainak – gondolatával kapcsolatban. Jászi szerint ez az elképzelés idejétmúlt, korszerűtlen: „minden védővamos és nacionalista-militarista neki rugaszkodás dacára, már megcsendült a kis államok lélekharangja”. Jászi (1918): i. m. 108.

²⁴ Zipler Republik oder... (1918): i. m. 1.

²⁵ Bóka Éva: Karl Renner európai federalizmusa. *Történelmi Szemle*, 44. (2002), 3–4. 350.

²⁶ Zipler Republik oder... (1918): i. m. 1.

²⁷ MNL OL ME K 40 VII. 601/1918.

²⁸ Jászi elfogadta 1918. december elejére, hogy megegyezései politikáját az elszakadni készülő nemzetiségi tanácsok vezetői elutasították. Ezen eseményeket követően tekintettek a kis állami/kérészállami alakulatokra úgy, mint a népszavazás és a wilsoni önrendelkezés megnyilvánulásaira lokális szinten. Jászi ezt felismerve, minden előítélete ellenére volt kénytelen tárgyalásztalhoz ülni a helyi kalandor vezetőkkel. Lásd Dvortsák Viktor a keleti szlovákok részéről vagy Hefty Andor

kéri, hogy keressenek kapcsolatot az eperjesi „Keleti Tót Tanáccsal”, amely hasonló lépéseket kíván tenni.²⁹

Molnár Miklós, Kassa szociáldemokrata főispánja dokumentumgyűjteményében utóbb közreadta a *Felsőmagyarország* interjúját Milan Hodžával, amelyben a szlovák politikus a cipszerek ez irányú tevékenységéről mosolyogva jegyezte meg: elismeri a cipszerek jogát az önálló köztársaság kikiáltására, de ilyesmire véleménye szerint nem fog sor kerülni. „Éppen tegnap volt itt ötven szepesmegyei úr, [...] akik közölték velem, hogy ők hangosan a köztársaság mellett kiabálnak, de ha nyílt színvallásra kerül sor, akkor Szepesmegye a csehszlovák köztársasághoz fog csatlakozni”³⁰ – mondta Hodža.

A korabeli magyar sajtóban is megjelent a köztársaság megalakításának elképzelése, méghozzá a kikiáltás dátumának és helyszínének megjelölésével: több helyen tévesen az volt olvasható, hogy december 9-én, Igló városában kiáltják majd ki.³¹

1918. december 9-én, a Késmárkon székelő Felsőmagyarországi Német Nemzeti Tanács népgyűlésén elhangzott az önálló Szepesi Köztársaság megalapításának terve.³² A köztársaság kikiáltása azonban elmaradt. A cipszerek azt a célt követték a köztársaság létrehozásának gondolatában, hogy Szepes vármegye számára minél előnyösebb „megadási”, azaz megszállási feltételeket nyerjenek vagy a csehszlovák, vagy a lengyel csapatok parancsnokától. Ám végül úgy tűnt, hogy mégiscsak Hodža jóslata teljesült be. December 11-én a szepesi németek képviselői Liptószentmiklósba érkeztek, hogy felvegyék a kapcsolatot a Szlovák Nemzeti Tanáccsal. A szepesi németek helyzetében bekövetkezett változás nemcsak a csehszlovák csapatok érkezése utáni új hatalmi-politikai valóságból és a Csehszlovák Köztársaság elismeréséből fakadt, hanem a helyi német vezetők politikai és nemzeti tudatából is. A budapesti német konzul jelentése is erre utal, aki azt jelentette Berlinnek, hogy bizonyos apátia volt a német lakosság körében.³³ A ki nem kiáltott „állam” terve december 17-én, a csehek késmárki bevonulásával végleg hamvába hullt, ami mögött a Liptószentmiklósban kötött megállapodás húzódott.³⁴

a cipszerek részéről. De fontos, hogy hivatalosan sohasem támogatta ezen vezetők törekvéseit. Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Budapest, Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1989. 71.

²⁹ ŠA Lev SŽ – podžupan 28/1918.

³⁰ Molnár Miklós: Kassától Košicéig. Történelmi Adatgyűjtemény az 1918–1919. évi forradalom, vörös uralom és a csehszlovák állam megalakulása idejéből. In Bukovszky László – Simon Attila – Szeghy-Gayer Veronika: *Molnár Miklós emlékkönyv*. CD-melléklet. II. kötet. Somorja–Budapest, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2020. 316.

³¹ Lásd: Szepeesség önálló köztársasággá alakul. *Világ*, 1918. december 6.; Felsőmagyarországi városok tiltakozása a tót impérium ellen. Külön szepesi köztársaság. *Budapesti Hirlap*, 1918. december 6.; Iglón proklamálják a szepesi önálló köztársaságot. *Pesti Hirlap*, 1918. december 6.

³² *Világ*, 1918. december 8.

³³ Knobloch budapesti német jelentését idézi Ladislav Tajták: *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*. Bratislava, (k. n.), 1972. 91.

³⁴ Tajták (1972): i. m. 86–91.

Felhasznált irodalom

- A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei, megyék és községek szerint részletezve.* Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1882.
- A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Budapest, Athenaeum, 1912.
- Ablonczy Balázs: *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés történetei, 1918–1921.* Budapest, Jaffa, 2020.
- Bóka Éva: Karl Renner európai föderalizmusa. *Történelmi Szemle*, 44. (2002), 3–4. 350.
- Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története.* Budapest, Jaffa, 2018.
- Jászi Oszkár: A kis államok problémája. In Jászi Oszkár: *Múlt és jövő határán.* Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 1918.
- Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai.* Budapest, Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1989.
- Molnár Miklós: Kassától Košicéig. Történelmi Adatgyűjtemény az 1918–1919. évi forradalom, vörös uralom és a csehszlovák állam megalakulása idejéből. In Bukovszky László – Simon Attila – Szeghy-Gayer Veronika (szerk.): *Molnár Miklós emlékkönyv.* CD-melléklet. II. kötet. Somorja–Budapest, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2020.
- Szarka László: *A multietnikus nemzetállam – Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában. 1918–1992.* Pozsony, Kalligram, 2016.
- Szeghy-Gayer, Veronika: Mešťanostovia na rázcestí. Stratégie, rozhodnutia a adaptácie najvyšších predstaviteľov miest na nové politické pomery po roku 1918. In Adam Hudek – Peter Šoltés (szerk.): *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity.* Bratislava, Veda, 2019. 334–360.
- Tajták, Ladislav: *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918.* Bratislava, (k. n.), 1972.
- Zentai László (szerk.): *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914.* Pécs, Talma, 2001.

Levéltári források

- MNL OL ME K 40 VII 104/1918.
- MNL OL ME K 40 VII 143/1918.
- MNL OL ME K 40 VII. 601/1918.
- MNL OL ME K 40 VII. 685/1918.
- ŠA Lev SŽ – podžupan 28/1918.
- SA Po. SA Lev SŽ 17454/1918.
- Štátny archív v Poprade, fond Magistrát mesta Kežmarok 1269–1922. (Késmárk város képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1918–1919.) Karton 9. Kniha 65.

Hírlapok

- A Szepesség tótul tudó intelligenciájához. *Szepesi Lapok*, 1918. november 28.
- Dr. Tibor Kéler: Republik Scepusia. *Karpathen-Post*, 1918. november 14.

Felsőmagyarországi városok tiltakozása a tót impérium ellen. Külön szepesi köztársaság. *Budapesti Hirlap*, 1918. december 6.

Határozat. *Szepesi Lapok*, 1918. október 26.

Iglón proklamálják a szepesi önálló köztársaságot. *Pesti Hirlap*, 1918. december 6.

Scepusi köztársaság. *Szepesi Lapok*, 1918. november 16.

Szepesség önálló köztársasággá alakul. *Világ*, 1918. december 6.

Szepesvármegye rendkívüli közgyűlése. *Szepesi Hírnök*, 1918. november 20.

Végzetes órákat élünk! *Szepesi Hírnök*, 1918. november 2.

Világ, 1918. december 8.

Zipser Republik oder deutsches Verwaltungsgebiet? *Karpathen-Post*, 1918. november 28.

An Attempt at Self-Determination by the Zipsers of Spiš

The most important pre-conditions for the formation of new states were the weakness of the central power and the initiative of local elites. The Zipser elite of Spiš was in a peculiar situation in this regard. In terms of the demarcation line, it fell under the Czechoslovakian state and the Hungarian Government did not even attempt to retain these areas through military force. However, German, Hungarian and even Slovak intellectuals of the cities resented the realm of rural Slovaks. Following the war, individual self-determination sharpened the contradictions between the city and the countryside. A movement against inclusion into Czechoslovakia started in the town of Kežmarok. The German intelligentsia of Spiš tried to win rural Slovaks and launched a formidable propaganda action. Subsequently, the county administration and other towns with the orderly councils and the municipalities also joined the protest. On 4 December 1918, Andor Hefty travelled to Budapest to inform Oszkár Jászi about the plan of the Germans in Spiš, then, sent a telegram to Kežmarok instructing local officials to declare the republic. On 9 December 1918, a people's assembly did take place in Kežmarok; however, participants did not declare the republic. The episode came to end when the Czech forces reached the region on 17 December. The Czechoslovakian authorities arrested Hefty on charges of treason but released him three months later on 4 March 1919.

A Fekete-Tisza Kőrösmező közelében (1907)

Forrás: Fortepan / Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége